

УДК 37.091.4. В. О. Сухомлинський

КРЕМЕНЬ Василь Григорович –
доктор філософських наук, професор,
президент Національної академії
педагогічних наук України,
дійсний член НАН України і НАПН України
e-mail: pednauk@gmail.com

ПЕДАГОГІКА ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО: ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТИ ЧАСУ

Одним із головних викликів нашого часу є самоідентифікація в широкому (глобальному) й вузькому (індивідуальному) розумінні. Наслідок цього – вичленення з далекого й близького минулого того, що складає модус національної ментальності у різних її проявах. Ще Цицерон зазначав, що історія є *Magistra Vitae*, вчителькою життя, а історію, в свою чергу, створює діяльність відомих осіб, тих, хто залишається в пам'яті, формуючи наше близьке сьогоднішнє та далеке майбутнє.

У сучасний науковий дискурс входить та історія, що співзвучна нинішнім національним прагненням та віддзеркалює основоположні питання буття, культури, освіти. Знаковою постаттю минулого, в якій уособлено найкращі національні риси й стремління, є гуманіст і творець Василь Сухомлинський. Педагог зумів утілити ідеї розвитку особистості у практику Павлівської школи, створивши реальний проект Школи Радості в тоталітарній державі та продемонструвавши зразки педагогічної мудрості, що має велике значення не лише для вітчизняної педагогіки, а й світової гуманітарної думки загалом. Його ідеї відповідають загальноцивілізаційним тенденціям розвитку, що все більше утверджуються і в Україні. Ці ідеї незаперечно утвердилися у філософії освіти і педагогіці періоду незалежності нашої країни й нині складають стрижень реформаторських процесів освітньої сфери. Одна з них – це *особистісний підхід до організації навчання і виховання, загалом до роботи з дітьми та юними громадянами*.

Особистісний розвиток людини є основним показником стану суспільства під кутом зору цивілізаційних ознак. Зараз це також основний важіль подальшого розвитку суспільства, оскільки в умовах надшвидкої зміни технологій, утворенням цілісного світу, коли в значній мірі громадянин будь-якої країни стає громадянином світу і спілкується у віртуальному середовищі без кордонів – у цих умовах розвиток і саморозвиток особистості набуває надзвичайного значення. Лише розвинена особистість стає повноцінним громадянином своєї країни і сприяє найбільш ефективному поступу суспільства. Це стає безумовною аксіомою. Коли ми говоримо про національну ідею, громадянськість,

толерантність, інші ідеологеми, що єднають українське суспільство, то саме ідея розвитку особистості, розвитку людини має стати основною складовою державної ідеології.

Свого часу один з найвизначніших українських істориків XIX сторіччя Микола Костомаров підкреслював, що індивідуалізм та свобода є ключовими характеристиками українського етносу, радикально відрізняючи його від північних сусідів [1]. Василь Сухомлинський, як справжній український вчитель, не дивлячись на властиву радянській педагогіці апологетику колективізму, дуже гостро це відчуває і переконливо відстоює у своїх працях.

Через історичні обставини для України ідея особистісного розвитку тим більш важлива, що спочатку панували багатовікові традиції общинності, потім десятилітні традиції суспільства, яке можна назвати суспільством тоталітаристської колективності, коли колективістські начала часто абсолютизувались. Це призводило іноді до деіндивідуалізації особистості, до того, що вона не могла бути самостійною в суспільному житті. Ми й зараз відчуваємо у нашому соціумі, що далеко не всі люди можуть аналізувати процеси і явища щодення. Тому особистісний розвиток людини – громадянина України, стає передумовою ефективного суспільного поступу, побудови міцної держави.

Наступний педагогічний постулат В. О. Сухомлинського – це *постать учителя, педагога*. Василь Олександрович у своїх творах і особистим прикладом утверджував образ учителя, до якого нині прагне Україна. Адже учитель – не тільки носій «компетентностей», регулятор «інтерактивності», вузький фахівець-предметник, а професіонал у високому розумінні цього слова. Він не може бути і в принципі не є абсолютним носієм знань. Він має бути фахівцем, який супроводжує процес самопізнання і саморозвитку дитини, скеровує й динамізує його відповідно до конкретних сутнісних задатків кожного школяра, навчає його вчитися, застосовувати здобуті знання та інформацію. Саме такий Учитель допомагає дитині зрозуміти і навколишній світ, і глибини власної душі, гармонізувати мікро- та макрокосмос людського існування, підносячи

їх до тієї універсальної єдності, про які писав наш великий філософ Григорій Сковорода.

Важливою компетентністю вчителя є готовність, викладаючи конкретний предмет, органічно поєднувати навчальний і виховний процес, адже це найважливіша діяльність, що сприяє цілеспрямованому розвитку особистості. Учитель також має бути підготовленим до сучасної соціальної ролі – виховувати людину, ефективну в національному і глобальному просторі. Тому акцент зміщується на формування самодостатньої людини, на перехід від авторитарної до толерантної педагогіки, на надання всьому процесу суб'єктної взаємодії з учнем конструктивно-позитивного змісту.

Зазначаючи про нову соціальну роль учителя, неможна забувати й про ідею Василя Олександровича щодо виховання громадянськості молодого покоління. Ми маємо піднести значення патріотизму у нашому суспільстві, допомогти вчителю у вихованні покоління, що підрастають – громадян України – моральних, толерантних, але також і принципових, відданих високим ідеям та ідеалам.

Наступна думка, що червоною ниткою проходить через теоретичні пошуки і вчительську практику В. О. Сухомлинського – це *ідея розвивального навчання*, значення якої є актуальним в будь-яку епоху, і підкреслимо, що зараз воно, як ніколи, велике, а в майбутньому стане ще важливішим. У сучасних умовах чимало людей не встигають за змінами, що відбуваються, і здебільшого тому, що навчання не було орієнтованим на безперервний розвиток особистості, на її вміння постійно навчатися і розвиватися – і після закінчення школи, і після професійного навчання. Динамізм суспільних змін зараз настільки високий, що веде до швидких і суттєвих змін в освіті. Досить згадати про впровадження комп'ютерів й іншої техніки. Комп'ютерна техніка вносить революцію в систему освіти всіх рівнів. Завдання розвивального навчання засобами ІКТ – першочергове на порядку денному. І тому ми маємо переорієнтувати навчальний процес на формування предметних і ключових компетентностей, здатностей опанувати методику, методологію їх постійного оновлення. Тим самим, ми адекватно втілюємо один з фундаментальних принципів формування європейського освітнього простору – принцип навчання впродовж життя, який має стати імперативом перманентного самовдосконалення та самореалізації кожного.

Ми творимо в нашій державі культ знань, культ освіти за В. О. Сухомлинським, бо освіта у сучасному світі є основною складовою способу життя сучасної людини. І лише за

такої умови ми прокладемо шлях до щасливішого життя в Україні, яке достатньо повно відповідатиме сутності українського народу, гідно представлятиме Українську державу і в Європі, і в світі.

Третє, на що треба звернути увагу, – це *системний гуманний підхід В. О. Сухомлинського і до дитини, і до організації життєдіяльності*. Щодо першого, то у працях ученого ми знаходимо багато його висловів, обґрунтувань і описів методики багатогранного підходу до дитини: і в аспекті її розумових здібностей, і психічного, і фізичного стану. Він не розглядав дитину лише як учня, а ставився до неї як до гідної поваги і підтримки особистості в усіх її соціальних проявах. Нині нас особливо цікавить такий аспект, як дитина і суспільство, адже наше завдання, а ще більше – всього суспільства, – створити таку атмосферу, яка б спонукала кожну людину, а особливо дитину, до самостійності. У цьому аспекті позитивні зрушення вже є. Якщо у перші роки незалежності України в суспільстві була помітною психологічна установка на легкий і швидкий заробіток, то зараз превалює цінність високотехнологічної освіти. Це надзвичайно важливе свідчення зміни ставлення до освіти. Це, може, навіть більш важливо, ніж зрушення в економічній сфері, хоча все є взаємопов'язаним. Але, безперечно, у суспільстві починають все більше утверджуватись реалістичні цінності, і серед цих цінностей перші місця мають посідають цінності знання, освіти, значущість кожної людини.

У ціннісному й системному підході до дитини ми ставимо на перше місце його гуманістичну складову як систему світоглядних орієнтацій центром яких постає людина (дитина). *Гуманістична складова є засадничою у формуванні загальнолюдських цінностей, цивілізаційних вимірів і стандартів якості життя. У сучасній гуманістичній концепції В. О. Сухомлинського ми приймаємо ідею милосердного й дбайливого ставлення до дітей та молоді, позбавлених можливості жити повноцінно через порушення фізичного й психічного розвитку, втрату сім'ї. Нині розвиток спеціальної освіти іде шляхом інклюзивної освіти, спрямованим на забезпечення якісної освіти, методико-соціальної реабілітації, інтеграції в суспільство дітей, які потребують особливої уваги від суспільства, як рівних серед рівних. Адже по тому, як ставиться суспільство до таких дітей, оцінюють у світі його демократизм.*

Освітняни повинні намагатися максимально педагогізувати суспільство, педагогізувати сім'ю, з тим щоб забезпечити

педагогічно грамотне, турботливе ставлення батьків до дітей, адже в сім'ї дитина абсолютно незахищена, і лише відповідальне батьківство допоможе здійснити цей захист. Тільки підвищення психологічної і педагогічної культури, розуміння дитини, гуманізація стосунків батьків і дітей дозволить створити сприятливі умови для розвитку дитини в кожній сім'ї та, відповідно, у школі.

Четверте – це середовищний підхід В. О. Сухомлинського до освіти дітей як комплексу взаємопов'язаних компонентів, а не просто як сукупність частин, що їх оточують. Сухомлинський відносив до нього і найближчий до дитини світ – школа, клас, учитель, батьки, і віддалений у часі і просторі – село (місто), країна, природа, світ праці, культурно-історичні реалії.

Багатоаспектність, мінливість і плінність нинішньої реальності, її багатоманітність і змінність, у яких живе й комунікує сучасна особистість, вимагають лише і тільки середовищного підходу, який можна підрозділити на соціосферу, психосферу, екосферу. З кожним днем все більшого значення набуває віртуальна сфера, куди входять телекомунікаційні технології, тобто віртуальна комунікація. Концепція сучасної освіти має передбачати розвиток компетентностей учнів, студентів у всіх цих середовищах, у всіх цих сферах. Саме педагоги можуть і мають вибудувати освітньо-виховний процес таким чином, аби навчити молоде покоління володіти засобами, адекватними цим середовищам, навчити «співробітництву» з ними відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дитини.

У Національній академії педагогічних наук України здійснюється методологічно обгрунтовані дослідження цілісного підходу до дитини, розроблення інноваційних методик, що забезпечують реалізацію цього завдання на засадах гуманістичної дитиноцентрованої педагогіки. Над цим працюють інститути Академії – провідні наукові установи у галузі педагогіки, проблем виховання, спеціальної педагогіки, психології, соціально-політичної психології, педагогічної освіти й освіти дорослих, засобів навчання, вищої, професійно-технічної освіти.

У своєму науковому пошуку науковці Академії, а також педагоги-дослідники з усієї України й позаінституціональної приналежності до неї, у своїй науковій діяльності звертаються до ідей В. О. Сухомлинського. Свідченням цього є представлена монографія, у якій зібрано статті провідних вчених України, де вони міркують, зіставляють свої ідеї, роздумують над різними аспектами освіти і виховання дітей і молоді кризь призму ідей В. О. Сухомлинського. Як

бачимо, цей процес поширюється й поглиблюється, завдяки чому нам відкриваються нові теми й проблеми, нові виклики і в сучасних пошуках, і, відповідно, у спадщині педагога. І я переконаний, що в прийдешні роки ми розвиватимемо українську педагогічну науку і практику разом з нашим сучасником Василем Олександровичем Сухомлинським.

Як помітив С. Б. Кримський, глобалізація, яка визначає цивілізаційний розвиток в ХХІ столітті, є «універсалізацією загального в національному досвіді народів» [2]. В. О. Сухомлинський – українець, і його спадщина є насамперед надбанням України, але його творчість належить людству. Так, твори педагога перекладають, читають і вивчають у багатьох країнах світу. Прихильники його ідей об'єднуються в організації, товариства, що носять його ім'я. У своїй діяльності вони поглиблено вивчають, популяризують ідеї педагога, присвячені широким спектру актуальних тем і проблем, розвивають їх у сучасних умовах, застосовують у практиці. До цих організацій належить передусім Всеукраїнська асоціація імені Василя Сухомлинського, а також Міжнародне товариство послідовників В. О. Сухомлинського (Німеччина), Уральська асоціація імені В. О. Сухомлинського (Росія). Дуже приємно, що у Китаї, де самого педагога дуже високо цінують, створено Всекитайське товариство прихильників В. О. Сухомлинського, досліджується його спадщина, працюють школи за системою Сухомлинського.

Маючи такі основи в педагогіці, які представлені ім'ям і творчістю Василя Сухомлинського, ми зможемо підняти нашу Українську державу на той рівень розвитку, якого заслуговує наш трудолюбивий, мудрий і освічений народ.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Костомаров Микола. Дві руські народності – <http://sites.utoronto.ca/elul/Kostomarov/DviNarodnosty.html>
2. Кримський Сергій. Заклики духовності ХХІ століття – https://pidruchniki.com/16631116/psihologiya/krimskiy_zakliki_duhovnosti_xxi_stolittya
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977. – 639 с.
4. Сухомлинський В. О. Виховувати людину майбутнього / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта. – 1959. – 5 грудня.
5. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 7–16.

6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / О. В. Сухомлинський // *Вибрані твори: у 5-ти т.* – Т. 1.– К.: Радянська школа, 1976. – С. 403–637.

7. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори: у 5-ти т.* – Т. 4. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 393–626.

8. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори: у 5-ти т.* – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 419–654.

REFERENCES

1. Kostomarov, M. *Dvi ruski narodnosti*. – <http://sites.utoronto.ca/elul/Kostomarov/DviNarodnosty.html>

2. Krimskiy S. *Zakliki duhovnosti XXI stolittya*. – https://pidruchniki.com/16631116/psihologiya/krimskiy_zakliki_duhovnosti_xxi_stolittya

3. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Vy'brani tvory`u 5-ty`t*. [Selected works: in 5 books]. Kyiv.

4. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1959). *Vy`xovuvaty` lyudy`nu majbutn`ogo*. [Educate a person of the future]. Kyiv.

5. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Interes do uchynnya*. [Interest in studying]. Kyiv.

6. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Metody`ka vy`xovannya kolekty`vu*. [Methodology of education of a collective]. Kyiv.

7. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1977). *Rozmova z molody`m dy`rektorom*. [Talk with young director]. Kyiv.

8. Suxomly'ns'ky'j, V. O. (1976). *Sto porad uchy`televi*. [One hundred tips for teacher]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРЕМЕНЬ Василь Григорович – доктор філософських наук, професор, президент Національної академії педагогічних наук України, дійсний член НАН України і НАПН України.

Наукові інтереси: історія педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KREMEN Vasily Hryhorovych – Doctor of Philosophy, Professor, President of the National Academy Pedagogical Sciences of Ukraine, Diysnyy Chlen NAN Ukrayiny and NAPN Ukrayiny.

Circle of scientific interests: history of pedagogy.

Дата надходження рукопису 19. 09. 2018 р.

UDC 37.0:372:376

TERENCE J Lovat –

Emeritus Professor & Former Pro Vice-Chancellor
The University of Newcastle, Australia, Honorary Research Fellow,
University of Oxford, UK, Adjunct Research Professor,
Royal Roads University, Canada
e-mail: pednauk@gmail.com

VASIYL SUKHOMLINSKY'S INSPIRATION AND GUIDANCE IN THE AUSTRALIAN VALUES EDUCATION PROGRAM

Introduction

The work of Vasyl Sukhomlinsky came to be known by the investigator team responsible for the Australian Values Education Program (AVEP), work that would ultimately go on to inspire the program, as well as guide the analysis of its findings, in a variety of ways. This occurred partly through the regular review of literature in the field but largely because of the work of Alan Cockerill, the Australian academic whose PhD and research interests have focussed especially on Sukhomlinsky's work. The connection firmed when I, as Chief Investigator of AVEP, met Professor Olga Sukhomlinska, Vasyl's daughter, at an educational event in Kiev. Subsequently, Professor Sukhomlinska contributed a chapter to the Handbook compiled to summarize the key intentions, conceptual foundations and findings of AVEP. The chapter was dedicated to her father's work and its relevance to everything that AVEP represented. This article will provide a summary

of AVEP, its history, impact and practical effects, and attempt to illustrate the connecting points with the enduring work and contribution of Vasyl Sukhomlinsky.

The Australian Values Education Program: Intentions and Findings

AVEP ran from 2003 to 2010 as an Australian Government initiative. It was therefore a national program that cut across the six State and two Territory educational divisions that characterise Australian education. It also traversed the public, religious and private educational systems, another often-disuniting feature of Australian education. AVEP was inspired mainly by a stated concern for the role that moral development should play in all forms of education. This was a controversial sentiment, granted the sectarian nature of Australian educational history, one that persistently divided educationists around issues of religion, values and spiritual education (Lovat, 2018). AVEP was a